

פסח שחל בשבת

בנושא שלנו, עניינים רבים, חלקם הלכתיים וחלקם עיוניים. ננסה לעיין בעיקרי הדברים.

שמה יעבירנו

בש"ת שואל ומשיב (מהדורא רביעא ח"א סימן ה') נשאל מדוע לא גזרו חכמים על אכילת מצה בפסח שחל בשבת, שמה יעבירנו ארבע אמות ברה"ר, כמו שגזרו בראש השנה על שופר (ר"ה כט:) ובסוכות על ארבעת המינים (סוכה מב:) ובפורים על מגילה (מגילה ד:)? אמנם, הגמ' (סוכה מב:, ועוד) אומרת: "אמר רבה: גזרה שמה יטלנו בידו וילך אצל בקי ללמוד". ומכך משמע שהבעיה לא שייכת כל כך למצה, אולם, רש"י שם מבאר: "ללמוד - נענועו או ברכתו". ואם כך, גם במצה קיים החשש שילך ללמוד את ההלכות הנוגעות לקיום המצווה? תמול היה אצלי החריף המופלג מוה' שמשון נ"י ברכ"ש ושאל אותי על מה שכתב רש"י בסוכה דף מב ע"ב גזרה שמה יטלנו וילך אצל בקי ללמוד, פירש רש"י: ללמוד נענועם או ברכתם. והקשה, דאם כן גם אכילת מצה בשבת גם כן שייך לומר דלמא ילמוד ברכתו ויוציא לרשות הרבים... והוא דקדוק עצום...

❶ **הנצי"ב** דן בכך בהעמק שאלה (ויקהל, שאילתא לפורים, אות כא) ומיישב שבד"כ אין דרך לצאת בלילה, ולכן לא גזרו על המצה. לולב ושופר, מצוותם ביום ולכן גזרו עליהם (ולגבי מגילה, עיקר המצווה היא ביום, וגזרו אגב זאת גם על הלילה).

ואסור לקרוא המגילה בשבת גזירה שמה יטלנו בידו וכו', וגזירה זו אינה אלא משום קריאת המגילה ביום, דעל מצות הלילה לא גזרו, כמו שלא גזרו על מצה ומרור כאשר גזרו על לולב ושופר, אלא משום דבלילה אין דרך לצאת כל כך.

❷ **הרב פרנק** (במקראי קודש, פסח, ח"ב סימן י"ג, אות ב) מביא תירוץ אחר בשם **רבי יצחק ירוחם דיסקין**. הוא מיישב, שמצה שיעורה בכזית, ואילו שיעור הוצאה הוא בככותבת או בגרוגרת הגדולות מכזית (עיין **רמב"ם** הלכות שבת, פ"ח, בתחילתו). לכן, לא גזרו מחשש הוצאה.

הרב פרנק דוחה את תירוץ. **הגמ' בשבת** (תחילת פרק המוציא) אומרת שמי שמוציא רביעית יין, כדי מזיגת הכוס (שיעור לכוס של ברכה), חייב בהוצאה. לפי זה: אמנם בדרך כלל שיעור הוצאה באוכלין הוא בככותבת, אך טעם הדבר הוא, כי רק שיעור כזה הוא שיעור חשוב. לכן, אם יש מקרה שבו גם שיעור קטן יותר הוא שיעור חשוב, כגון שהוא מועיל למצוות מצה, הרי שיתחייב על הוצאתו (וכך **בתוס' בשבת צא**, שמתוך שדבר הוא בשיעור לטומאה, הרי שהוא שיעור להוצאה). לכן, מתחייבים גם על הוצאת **זרע**, למרות שהוא פחות מכזית, כי הוא בעל חשיבות¹.

❸ ייתכן שההבדל נובע מן ההבדל בקושי בקיום המצווה. **במגילה, ובשופר ובלולב**, צריך לדעת הלכות רבות, ולכן יש חשש שילך לחכם. אולם, **באכילת מצה**, לכאורה אין הלכות רבות (או

¹ עיין בכל נושא זה גם בחזון עובדיה, ח"א, כרך ב', סימן ל"א. הרב עובדיה מיישב, שעיקר הגזירה בשופר ובלולב היתה לאחר שיצא בו ידי חובה, כיוון שבסוכה מא: מבואר שאם הוציא בטעות את הלולב לרשות הרבים בשבת פטור כי הוציאו ברשות. ולכן כל הבעיה היא לאחר הנטילה. כלומר, שלאחר שהבקי הוציאו ידי חובה, יחזור לביתו עם השופר והלולב. ואם כך, ביחס למצה ולמרור אין בכך חשש כי לאחר הקיום כבר אכלם.

לפחות, לדעת רוב האנשים אין בכך הלכות רבות. ומי שכבר מסתפק בכך, בד"כ ישים לב גם לעניין הוצאה), וייתכן שלכן חשש זה יורד. וגם הברכה על כך פשוטה יותר מאשר בארבעת המינים (שבהם צריך לדעת שהברכה היא רק על הלולב, וכיצד להחזיק בשעת הברכה וכו') [עיין בכיוון דומה בפני יהושע סוכה מג:].

④ ייתכן ליישב באופן נוסף. אמנם, יש הלכות רבות גם במצה, ויש חשש שאדם ילך לרב וישאל אותו את ההלכות. אולם, גם אם יעשה זאת, לא יקח עמו את המצה! רק בשופר, במגילה ובלולב, יש חשש שאדם יקח עמו את חפצי המצווה, כי לצורך הלכות רבות, צריך את החפצים עצמם. אולם, כאן, פרט לשאלת ה**שיעור** (שגם זו שאלה שאדם בד"כ לא ישאל בעיצומו של ליל הסדר, אלא יאכל עוד קצת) שאר השאלות – הסבה, כוונה, לקחת מן המצה העליונה או האמצעית, לאכול אותה שרויה במים, אלו ברכות יש לברך וכד', אינן קשורות למצה עצמה.

⑤ ועוד ייתכן ליישב, שכיוון שמותר לטלטל ממילא את המצה כאוכל, שהרי זהו האוכל המרכזי בפסח (זהו הלחם של פסח), הותר לטלטלה גם עבור המצווה (ואי אפשר היה לגזור על המצה באופן כללי, כי הדבר היה משבית את האוכל המרכזי יום טוב).

⑥ ייתכן להסביר גם אחרת. לשם כך נקדים:

ישנן שתי שאלות נוספות בנושא זה, שהפתרונות שהוצעו לעיל, אינן עונות עליהן. ה**ריטב"א** הקשה במסכת סוכה מב. מדוע ניתן למול בשבת, הרי היה צריך לגזור שמא יעביר את הסכין? הוא מיישב בכמה אופנים, וביניהם שמילה זו מצווה שבעצם קיומה יש לעבור על איסורי שבת, וממילא, כיוון שהתורה התירה זאת, לא יכלו חכמים לגזור שאין לקיימה מחשש שמא יעבור על איסור נוסף.

שאלה נוספת, שואל ה**מנחת חינוך** (מצווה ט'. והקדימו כבר הריטב"א): מדוע לא גזרו על תקיעת שופר בכל ראש השנה, הרי בשבת ובי"ט ישנה גזרה שאין לנגן שמא יתקן כלי שיר (ביצה ל.), והיה צריך לגזור שאין לתקוע בשופר שמא יתקן כלי שיר? מיישב ה**מנחת חינוך**, שחז"ל יכולים לגזור שמידי פעם לא יקיימו את המצווה, אולם אין הם יכולים לגזור שמצווה תתבטל לחלוטין. אם היו גוזרים על תקיעת שופר בראש השנה, אזי מצוות שופר לא הייתה מתקיימת אף פעם.

ממ"ח הרב בלומצויג, שמעתי פעם יישוב נפלא לשתי השאלות גם יחד. אין חשש שמא אדם ישכח את קדושת השבת, ויחלל אותה בגלל מצווה אחרת – ולכן לא גזרו על ברית מילה בשבת. אין גם חשש שמא אדם ישכח את קדושת יו"ט, ויחלל אותה בגלל מצווה אחרת – ולכן לא גזרו על שופר בראש השנה. החשש הוא רק ב**י"ט שחל בשבת**. יו"ט הוא חג יותר אקטיבי, ובדרך כלל כשחל יו"ט בשבת, בגלל כל המצוות המיוחדות של החג, ובגלל התפילה המיוחדת, נשכחת השבת. לכן יש חשש שמא ישכח שהיום שבת, ויתנהג לפי הלכות יו"ט. ולכן החשש הוא רק בעניין איסור טלטול, שאסור בשבת, ומותר ביו"ט. ולכן החשש הוא רק ב**י"ט שחל בשבת**.

במקרה שלנו, מדובר אמנם ביו"ט שחל בשבת, ואם כך היה צריך לאסור מצה. אולם, ישנו חילוק בין הדברים. בליל הסדר ישנו דין של אכילה במקום אחד. דבר זה יסודו בקרבן הפסח, שנאמר בו "לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה". בגמרא בפסחים פה: ובעקבות זאת ברמב"ם (הלכות קרבן פסח, פ"ט ה"א), השוו זאת ממש להלכות שבת, שחייב דווקא על הוצאה שיש בה עקירה והנחה כמו בהלכות שבת (אמנם, במנחת חינוך מצווה ט"ו דן האם הדבר זה ממש לשבת, והאם יש כאן פטור של "שניים שעשאוה" כמו בהלכות שבת):

כל האוכל מן הפסח אינו אוכל אלא בחבורה אחת ואין מוציאין ממנו מן החבורה שיאכל בה, והמוציא ממנו כזית בשר מחבורה לחבורה בליל חמשה עשר לוקה שנאמר לא

תוציא מן הבית מן הבשר חוצה, והוא שיניחנו בחוץ, שהוצאה כתובה בו כשבת לפיך
צריך עקירה והנחה כהוצאת שבת.

ברמ"א (תע"ח, א) נפסק הדבר גם ביחס לאפיקומן בזמן הזה (על פי הרשב"ם בפסחים קכ.
והרא"ש):

אחר אפיקומן אין לאכול שום דבר.

הגה: ולא יאכלנו בשני מקומות, דלא עדיף מאלו הפסיק בשינה דאסור
לאכלו משום דהוי כשני מקומות (טור).

ואם כך, בליל הסדר ישנה תזכורת של איסור הוצאה מדין הלכות פסח! כיוון שכך, אין חשש
שאדם יטעה ויוציא בטעות את המצה. כל החשש הוא בדברים המותרים ביום טוב ואסורים
בשבת, אולם, כיוון שעיקר איסור הוצאה ביחס לקרבן פסח וביחס לאפיקומן קיים גם בליל הסדר,
הרי שישנה לאדם מודעות של איסור הוצאה, וממילא יחשוב לפני שיוציא את המצה (גם ביחס
למצת המצווה שבה אין חובה זו) ויזכר שהדבר אסור גם מדין שבת.

אמירת ויהי נועם במוצאי שבת הגדול

הכלל הקובע לגבי ויהי נועם, נכתב בטור (סימן רצ"ה) בשם רב שר שלום:

ונוהגין באשכנזי כשא"א ויהי נועם כגון שחל י"ט באמצע השבוע אז אין אומרים ג"כ סדר
קדושה וכ"כ רב שר שלום אין אומרים ויהי נועם אלא ממ"ש לחול לא במוצאי י"ט
ואפילו חל י"ט באמצע שבת או צום כפור דליכא ששת ימי המעשה אין לומר ויהי נועם
במ"ש כיון דאומר ומעשה ידינו תרי זימני בעינין שיתא יומא כולא דחול וכל היכא דליכא
ויהי נועם אין אומרים סדר קדושה ואין נוהגין כן בספרד אלא מתחילין פסוק אורך ימים
אשביעהו וגו' ואתה קדוש.

לפי זה, רק כאשר יש שישה ימים של מלאכה [= "ומעשה ידינו"], אומרים 'ויהי נועם'. והוסף
הטור, שמנהג אשכנזי, שכאשר אין אומרים 'ויהי נועם' אין אומרים 'ואתה קדוש', וכ"כ הרמ"א
(סימן רצ"ה). ובין הספרדים מנהגים שונים (יש המדלגים על הפסוק "ויהי נועם" או על כל הפרק,
ויש שאומרים כרגיל).

לפי זה, כאשר פסח חל בשבת, לכאורה צריך לומר 'ויהי נועם' במוצאי שבת שלפניו. אעפ"כ
כתב בשו"ת שאילת יעב"ץ (ח"א סימן י"ט. ועוד אחרים), שאין לומר 'ויהי נועם'. טעם הדבר: ערב
פסח עד חצות מותר במלאכה במקום שנהגו לעשות מלאכה, אולם אחר חצות אסור במלאכה,
ולדעת התוס' (פסחים נ.) בשם הירושלמי, האיסור הוא מן התורה:

שאלת כשחל יום א' דפסח בשבת אם אומרים ויהי נועם במוצאי שבת שלפניו.

תשובה מהר"א טירנא כתב במנהגותיו בהתחלת הספר אם חל י"ט בשבת הבאה אין
אומרים ויהי נועם במוצאי שבת שלפניו. ובסוף ס' המנהגים כתוב בדין ויהי נועם
שכשחל י"ט בשבת אומרים אותו במ"ש שלפניו ונראה דהכי נהוג. חדא דאותן מנהגים
קצרים שבסוף הספר חיבר א' מבתראי שהי' אחר מהר"א טירנא ז"ל. ועוד דמסתברא
טעמא מאי אין אומרים אותו כשחל י"ט בשבת הבאה. משום דבעינין ששת ימי המעשה
ולכא, משו"ה בחל בשבת דלא שייך הך טעמא למה לא נאמר אותו. אך אעפ"כ נ"ל
די"ט של פסח שחל להיות בשבת שאני שאין לאומרו במ"ש שלפניו כיון דאיכא ערב
פסח דאסור במלאכה...

נימוק אחר כותב הגר"א (י"ד, שצ"ט, ס"ק ט). השר"ע (י"ד שצ"ט, ג) כותב שאם חל יום שביעי של אבל בערב יום טוב, מותר לו להתגלח לכבוד החג. הרמ"א כותב שבערב פסח מותר כבר אחר חצות:

אם קבר את מתו שבעה ימים קודם הרגל, ונהג בהם גזירת שבעה, הרגל מבטל ממנו גזירת שלשים, אפילו חל יום שביעי בערב הרגל, דמקצת היום ככולו ועולה לכאן ולכאן, ומותר לכבס ולרחוץ ולספר בערב הרגל.

הגה: סמוך לחשיכה (טור). ובערב פסח מותר בכל אחר חצות, דהיינו מזמן שחיתת הפסח ואילך.

הגר"א מבאר את טעם הדבר:

נראה דחשיב כמו מועד דקרא חשבו בתוך המועדים וכן מדמי בגמרא פ"ד דפסחים (נ"ה

ב') וכפ"ב דמ"ק:

ואם כן, כיוון שזהו זמן קרבן הפסח, הרי שמהתורה כלול הדבר בתוך המועדים, וממילא אין לומר ויהי נועם במוצאי שבת שלפניו.

אמנם, לכאורה הכל תלוי ב"מעשה ידינו" ואם כך אף אם ערב פסח הוא חג, כיוון שהוא מותר במלאכה צריך לכאורה לומר ויהי נועם במוצאי שבת שלפניו.

ונראה, שעיקר אמירת ויהי נועם נועדה בכדי להכניס את נועם השבת גם לימי המעשה. השבת איננה מנותקת מעולם העשייה. היא אמורה לתת לעולם העשייה את הנועם המיוחד שלה. אולם, אם חל יום טוב באמצע השבוע, ממילא ישנו נועם עצמאי בתוך ימי המעשה, ובכדי להבליט את נועם המועד בתוך ימי המעשה, אין אנו אומרים ויהי נועם במוצאי שבת שלפניו. ממילא, כיוון שבערב פסח ישנו נועם מועד של זמן קרבן הפסח, הרי שאין לומר ויהי נועם במוצאי שבת שלפניו, בכדי להבליט לנו נועם קרבן הפסח.

מאיך, הפמ"ג (רצ"ה, מש"ז ס"ק ב) כתב שאומרים ויהי נועם גם במקרה זה:

ואם חל יום טוב בשבת אומרים ויהי נועם במוצאי שבת שלפניו. ואפילו חל פסח בשבת,

וערב פסח אחר חצות מדינא אסור בעשיית מלאכה [סימן תסח סעיף א], וקודם חצות

מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין [שם סעיף ג], אפילו הכי אומרים במוצאי שבת

שלפניו ויהי נועם.

וכן כתב הלבוש (תס"ח) כתבו שאומרים 'ויהי נועם', כיוון שיש הסבורים שכל האיסור הוא מדרבנן (עיין בכך בפרי חדש, תס"ח, א), וכן לכ"ע אין איסור בכל מלאכה, שהרי מלאכה לצורך יר"ט מותרת.

להלכה, כתב המשנה ברורה (רצ"ה ס"ק ג) שאומרים 'ויהי נועם'. אולם, בלוח ארץ ישראל (לרב טיקוצ'נסקי) כתב שאין אומרים 'ויהי נועם', וכן כתב בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ג, סימן ל"ו) וכאמור, באי אמירת ויהי נועם, מבליטים אנו את הקדושה המיוחדת של מועד חג הפסח כבר בזמן קרבן הפסח.

הכנת מי מלח

המשנה בשבת עג. מונה בין ל"ט מלאכות "המולחו והמעבד את עורו". **הגמ'** (עה:) מבארת, שמליחת העור היא חלק מן העיבוד, ולכן היא כותבת שזו למעשה מלאכה אחת (וכדי שיהיו ל"ט, היא מונה בנוסף למלאכות שבמשנה, את מלאכת 'משרטט' בעור).

כלומר, שכל פעולה הנעשית לשם הכשרת העור, נחשבת למעבד (עין **שו"ע**, שכ"ז ד', ומ"ב שם). זו אחת הסיבות שאסור לצחצח נעליים במשחה בשבת (**שש"כ**, ט"ו, לז).

בגמ' בשבת (עה:) נחלקו אמוראים, האם יש **עיבוד באוכלים**. לדעת **רבה בר רב הונא**, מי שמולח בשר, חייב משום מעבד. אולם לדעת **רבא**, "אין עיבוד באוכלין". בהמשך **מבארת הגמ'** (רב אשי) שגם **רבה בר רב הונא**, מחייב רק כשמולח הרבה, כדי לקחת לדרך.

לדעת **רוב הראשונים**, הלכה כרבא (למשל, **רמב"ם**, פ"א ה"ה). אולם נחלקו ראשונים, האם לדעת **רבא** (וכן לדעת **רבה בר רב הונא**, כשמולח מעט) מותר לכתחילה (**ר"ח**, **ורבינו ירוחם**), או שמא יש איסור דרבנן (**תוס'**).

לגבי **מי מלח**, ישנו דיון מפורש בגמ'. **המשנה** (קח). אומרת שמותר לעשות מי מלח, ולטבול בהן את פתו:

אין עושין הילמי בשבת, אבל עושה הוא את מי המלח
וטובל בהן פתו.

הגמ' מבארת: "אין עושין מי מלח מרובין, אבל עושה הוא מי מלח מועטין". ובהמשך, מוסיפה **הגמ'**, שגם מי מלח **מועטין**, אסור לעשות אם הם **עזין**, דהיינו "תרי תלתי מילחא, ותילתא מיא" [שני שלישי מלח, ושליש מים]:

גמרא. מאי קאמר? - אמר רב יהודה אמר שמואל, הכי
קאמר: אין עושין מי מלח מרובין, אבל עושה הוא מי מלח
מועטין...
תני רבי יהודה בר חביבא: אין עושין מי מלח עזין. מאי
מי מלח עזין? רבה ורב יוסף בר אבא דאמרי תרווייהו:
כל שהביצה צפה בהן. וכמה? אמר אביי: תרי תילתי מילחא
ותילתא מיא.

להלכה פסק **השו"ע** (שכ"א, ב), שניתן לעשות **מעט** מי מלח, בתנאי שאינם **עזים** (פחות משני שלישי מלח, שהביצה אינה צפה בהם). ובכך יש איסור **דרבנן**, משום שדמי למעבד (**מ"ב**).

לכן, כתב **בהגהות מיימוניות** (ח"מ, פ"ח אות ג) בשם **ספר התרומה**, שיש לדאוג להכין מי מלח לפני שבת, ואם לא הכין לפני שבת, יכין מעט מי מלח. וכן כתב **המשנה ברורה** (תע"ג, ס"ק כא):

"אם חל בשבת יעשה המי מלח קודם שבת ולא יעשה בשבת כמו שכתוב
בסימן שכ"א ס"א ואם לא עשה קודם שבת ואין לו חומץ לטבול בהן יש
לעשות מי מלח מעט".

מהו בדיוק השיעור של 'מעט'? ניתן להבין שהכוונה היא לכמות מועטת, שתספיק רק בשביל לתת טעם של מי מלח בכרפס, אך ניתן להבין שהכוונה היא לכמות כזו שתספיק לכיסוי כל חתיכת הכרפס במי מלח. למעשה, ניתן להקל להכין כמות שתכסה את כל הכרפס, אך ישנה מסדר הנתינה הרגיל, דהיינו שיתן קודם מלח ואח"כ מים (ואם רגיל אחרת, יעשה הפוך מהרגלו. ועיין **בקצש"ע**, סימן קי"ח, ד).

הרב זוין (במועדים בהלכה) מעלה אפשרות שהמנהג הבלתי מובן של טבילת הביצים במי מלח בתחילת הסעודה (את הביצים ניתן להסביר – עיין בהגדה שלי, אבל מדוע להטביל במי מלח? טבילה שלישית!), שייכתן שרצו להשתמש במי המלח לדברים נוספים בסעודה, כדי שמי המלח לא יהיו בכמות גדולה שאסור להכינה. וייתכן להוסיף שעל ידי טבילת הביצה במים מראים שאין הביצה "צפה" ולכן זהו ריכוז המותר.

נחלקו הפוסקים האם גם **ביר"ט** רגיל יש לעשות מי מלח מבעוד יום. מן **המשנה ברורה** שראינו לעיל, משמע שדין זה הוא רק בשבת. ומשמע שביר"ט רגיל אין צורך בכך. וכ"כ **במסגרת השולחן** (על קצש"ע, קי"ח, ד). אמנם, **החיי אדם והקשצ"ע** שם – מצריכים גם ביר"ט לעשות מבעוד יום. וכן ראוי לנהוג לכתחילה.

חזרות

שתי בעיות יש בהכנת חרוסת בשבת: א. טחינה (של האגוזים וכו'). ב. לישה. **לכן יש להכין את החרוסת מבעוד יום.**

אם לא הכינו: נושא זה מורכב, אך נציין את עיקרי הדברים. לגבי **הטחינה:** יחתוך לחתיכות קצת גדולות.

לגבי **הבלילה:** בגמ' **בשבת קמ.** מבואר שמותר ללוש בשינוי. נחלקו ראשונים במהות ההיתר, ולהלכה הובאו שתי דעות **בשולחן ערוך** (שכ"א, טז):

דעה I – מותר לעשות **אפילו בלילה עבה בשינוי.**

דעה II – בבליילה עבה לא מועיל השינוי (כי עצם המפגש בין הנוזל למוצק הוי לישה). לכן

התירו רק **בבליילה רכה, ורק אם יעשה שינוי.**

לפי זה: לפי דעה II, ניתן לעשות רק חרוסת בבליילה רכה, ורק אם יעשה זאת בשינוי. לפי **המ"ב** על פי **הרמ"א**, יש לעשות שני שינויים: א. שינוי בסדר הנתינה (בימינו, נראה לי שבדרך כלל נותנים קודם את האגוזים ואח"כ את היין, ולכן כשעושה בשבת, ייתכן קודם יין ואח"כ אגוזים). ב. שינוי בעירוב, דהיינו שיערב באצבעו. לדעת **החזו"א** (או"ח נ"ח, ה; וסעיף י"ד ד"ה בא"מ), אם עושה שינוי בסדר הנתינה, יכול לערב בכף כרגיל.

לפי דעה I, ניתן לעשות גם בלילה עבה, בתנאי שיעשה את שני השינויים. וכתב **המשנה ברורה** (שכ"א ס"ק סח):

"וכשחל פסח בשבת ושכח מבעוד יום ליתן המשקה לתוך החרוסת לדעה

קמיייתא מותר ליתן המשקה בשבת ולא יטרוף בכף אלא באצבע ולדעת

היא"א גם זה אסור אם לא שיעשה אותה ג"כ רכה".

הביא **המשנה ברורה** את שתי הדעות, ולא הכריע. לכן, למעשה, המחמיר יעשה את החרוסת בבליילה רכה, ובשינוי (בסדר הנתינה. ולכתחילה, גם בצורת העירוב). והמקל (בעיקר בגלל שעיקר מצוות החרוסת בעבה – ועיין שער הציון, שם ס"ק פו) ועושה בלילה עבה, ע"י שני השינויים הנ"ל, יש לו על מי שיסמוך.

אם הכין מבעוד יום, אפילו לא שם הרבה משקה (אבל שם מעט, ולא טיפות משקה בלבד), יכול להוסיף משקה בשבת (ודבר זה, מציאותי מאוד, גם בבית, ובעיקר במנות סדר בצבא). וכ"כ **המשנה ברורה** (סימן שכ"א ס"ק סה):

"ואם נתן קצת משקה מע"ש מותר להוסיף בשבת לכו"ע, אבל במעט טיפין לא, דלא חשיב כמגובל עי"ז".

הערה: גם ביו"ט יש להכין את החרוסת לכתחילה מבעוד יום. א. כדי שלא יתעכב בערב. ב. כיוון שאין טוחנים דבר שהיה יכול לעשותו מבעוד יום (התירו מלישה ואילך). אמנם, אם שכח, יכול לטחון, אפילו בפומפיה, אך בשינוי להיכר, כגון כשמחזיק את הפומפיה בידו, או שטוחן על גבי המפה במקום על הצלחת, וכד'. את הלישה, יכול לעשות ביו"ט כרגיל.

ז ר ו ע

תמיד כדאי לצלותה מבעוד יום. אולם, בשבת אסור כמובן לצלותה, אף אם שכח. מכל מקום, יכול להניחה מבושלת, וגם זה נחשב כזכר לקרבן פסח (אם אינה מבושלת כלל, תיתכן בעיה של מוקצה – עיין שו"ע, ש"ח ל"א, ומ"ב ס"ק קכ"ה, ושש"כ פי"א הע' כ', בשם הגרשז"א).

ל י ל שבת

אמירת 'מגן אבות' (ברכת מעין שבע). הגמ' בשבת כד: אומרת שברכת מעין שבע נתקנה מפני הסכנה. רש"י שם מבאר, שבת הכנסת שלהם לא היו ביישוב, ולכן בימות החול היו מתפללים ערבית בביתם. בשבת היו באים לבית הכנסת, והיו כאלה שאחרו בתפילה, ונשארו יחידים, ונשקפה להם סכנה בחזרתם בלילה. לכן, האריכו את התפילה ע"י מעין שבע [=חזרת הש"ץ].

משום סכנה - מזיקין, שלא היו בתי כנסיות שלהן ביישוב, וכל שאר לילי החול היו עסוקין במלאכתן, ובגמרן מלאכתן מתפללין ערבית בביתן, ולא היו באין בבית הכנסת, אבל לילי שבת באין בבית הכנסת, וחשו שיש שאין ממהרין לבא ושוהין לאחר תפלה, לכך האריכו תפלת הצבור.

נחלקו ראשונים האם יש לאומרה בפסח שחל בשבת:

הריטב"א (ר"ה יא: ד"ה לילה המשומר. בשם תוס') כתב:

לילה המשומר ובא מן המזקין. מכאן אמרו בתוספות כי כשחל פסח ביום שבת ש"ץ היורד לפני התיבה ערבית אין לו לומר אותה ברכה מעין שבע שסודר בלילי שבתות דהא מפני המזיקין תקנוה תחילה ולילה זה משומר ובא מן המזיקין.

וכך כתבו **המאירי** (פסחים קט:), ועוד.

לעומתם כתב **בשיבולי הלקט** (סימן רי"ט) **והאבודרהם** (תפילות פסח), שאומרים מעין שבע, משום 'לא פלוג'.

ספר אבודרהם סדר תפילות הפסח:

ויש אומרים שאין לומר ברכה אחת מעין שבע בליל פסח שחל להיות בשבת כשאר ערבי שבתות מפני שתקנו אותה משום עם שבשרות שמאחרין לבא כדי שיגמרו תפלתם עם הצבור ולא ישארו שם יחידים משום דשכיחי מזיקין ולילה זו משומר ובא מהם ומכיוצא בהם ומיהו נהגו לאמרו.

בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ו עמ' רצז) כתב שאנו נוהגים כמותם, שהרי בתי הכנסת שלנו ביישוב, ובכל זאת אנו אומרים בכל שבת 'מעין שבע', משום 'לא פלוג', ואם כן, הוא הדין בפסח שחל בשבת, צריך לומר 'מעין שבע' (וגם ישנם טעמים נוספים לברכת מעין שבע ואכמ"ל).

אולם, **הריטב"א** שהובא לעיל, התייחס לכך, וביאר אחרת את החילוק:

ואף על גב דאנן השתא לית לן חשש מזיקין שהרי בתי כנסיות שלנו ביישוב ואמרינן לה בשאר שבתות, אפי' הכי אנו תופסין מנהג אבותינו... הא כל היכא דאינהו לא הוו אמרי אנן נמי לא נימא.

דהיינו, שאנו אומרים לומר 'מעין שבע' גם בבתי כנסת ביישוב, משום שאנו לא משנים את מנהג אבותינו. אולם, בפסח שחל בשבת, גם אבותינו לא היו אומרים מעין שבע! למעשה, כתב בלוח ארץ ישראל, שאין אומרים 'מעין שבע' (אמנם אומרים 'ויכולו') בשבת זו. וכן כתב בשו"ת יביע אומר (או"ח, ח"ב סימן כ"ה; ובשו"ת יחוה דעת, ח"א סימן י"ג). **שלום עליכם:** מקור מנהג זה הוא רק במאות השנים האחרונות. יש נוהגים בכל יו"ט בשבת, שלא לומר 'שלום עליכם' (עיין מטה אפרים, תקפ"ג, א). אף מבין האומרים ביו"ט בשבת, יש שאין אומרים בפסח בשבת, כי צריך למהר ולקדש מיד וכו' (שו"ת רב פעלים סוף ח"א). אמנם, בלוח ארץ ישראל כתב לומר שלום עליכם. נראה לי, שמצד אחד, ראוי לאומרו ע"פ הסברה שהבאתי לעיל, שכאשר יו"ט חל בשבת, ובמיוחד כאשר ליל הסדר חל בשבת, נוטים האנשים לשכוח כלל את השבת, ולכן יפה הוא להזכירה. מאידך, ראוי למהר ולקדש מיד, ולכן ייתכן להציע, לומר פעם אחד כל בית (ולדלג הפעם גם על מזמור 'אשת חיל'; אך בפן שבו 'אשת חיל' מופנה גם כלפי אשת הבית [עיין בזמירות שבת שלי] לזכור לומר בצורה יפה לאשת הבית, תודה על הכל).

שביעי של פסח

נרות יו"ט ושבת:

בעבר היתה בעיה מסובכת בגלל הדבקות הנרות. ולכן היה צורך להדביק את הנרות מבעוד יום, ולא ביו"ט, כי אין להמיס שעווה ביו"ט (מ"ב תק"ד, ס"ק יח). בימינו, כמעט כולם משתמשים בנרונים או בשמן, ובכך אין צורך בהדבקה. אם משתמשים בנרונים, יש צורך להוציא את המתכת (שנשארה מן הנר הקודם) שנדבקה בזכוכית. בעניין זה, כתבו בשם הגרש"א זצ"ל (ספר הזיכרון, מבקשי תורה, יו"ט, ח"א, עמ' מב), שמותר להוציא פחית מתכת זו, כי מותר לטלטל מוקצה לצורך אוכל נפש:

"הגאון רע"א (סוף סימן ת"ק) כתב דמותר להוציא פתילה ישנה כבויה מן המנורה, כדי להכניס חדשה, דטלטול מוקצה הותר לצורך אוכל נפש. ועל פי דבריו התיר מרן זצוק"ל (הגרש"א) את השימוש ביו"ט בנרונים, שבכדי להשתמש בהם שימוש חוזר יש להוציא מתחתית הכוסית את חתיכת הפח שנשארה מהנר הקודם..."

עירוב תבשילין:

לא נאריך כעת בדין זה. צריך להכין עירוב תבשילין ביום חמישי. ונוהגים לקחת מצה+תבשיל (שיש בו כזית, ובדרך כלל, נוהגים לקחת ביצה מבושלת). מברכים "על מצוות עירוב" ואומרים את הנוסח, שבעירוב זה יהיה מותר לנו לאפות ולבשל ולהדליק את הנר וכו' (אם לא מבין את הנוסח בארמית, יאמר בעברית). את העירוב צריך לשמור עד כניסת השבת, ואז ניתן לאוכלו. גם מי שאינו מתכוון לבשל מיו"ט לשבת, צריך להכין עירוב תבשילין, כיוון שנחלקו ראשונים האם צריך 'עירוב תבשילין' בשביל הדלקת נרות שבת (שמדליקים אותם כמובן ביו"ט עצמו) וכן

בגלל חימום האוכל מיו"ט לשבת, ולעתים אף חימום של מרק וכדומה (ויש מקום להאריך גם בכך, ואכמ"ל²).

לכאורה במקרה זה שאינו מבשל לא יברך על העירוב, אלא יאמר את הנוסח "בהדין עירובא וכו'" (מאמר **מרדכי**, הובא **בכף החיים** תקכ"ז ס"ק קיג; **שו"ת מנחת יצחק** ח"ז סימן ל"ו), אך מנהג העולם לברך ויש לכך סיבה טובה על פי הדברים שכתבתי (אלא אם כן אדם מתארח על שלחן אחרים שאינו צריך להניח כלל עירוב תבשילין – מ"ב תקכ"ז ס"ק נו).

בישול 'מצה שרויה' או קטניות בשביעי של

פסח עבור שבת

ביארנו קודם שצריך כמובן לעשות עירוב תבשילין. אולם, האם מותר לבשל דברים שמקפידים שלא לאוכלם בפסח עצמו (כמובן לא חמץ ממש, אבל 'מצה שרויה' או קטניות וכד')?
בגמ' בפסחים מו: ("איתמר האופה מיו"ט... ורבנן הוא דגזרו") נחלקו רב חסדא ורבה, האם צרכי שבת נעשין ביו"ט:

איתמר, האופה מיום טוב לחול, רב חסדא אמר: לוקה, רבה אמר: אינו לוקה. רב חסדא אמר: לוקה, לא אמרינן הואיל ומיקלעי ליה אורחים חזי ליה. רבה אמר: אינו לוקה, אמרינן הואיל. אמר ליה רבה לרב חסדא: לדידך, דאמרת לא אמרינן הואיל – היאך אופין מיום טוב לשבת? אמר ליה: משום עירובי תבשילין. – ומשום עירובי תבשילין

נציין בקצרה: אילו דברים ניתן לעשות ללא עירוב תבשילין?

הדלקת נרות (לזכור להניח נר נשמה): נחלקו ראשונים האם צריך ע"ת עבור הדלקת נרות. אמנם במקרה כזה, בודאי יוכל לסמוך בדיעבד על עירוב של הרב.

הכנות משום טרחא או הכנה: צריך לעשות עירוב תבשילין גם עבור איסורי דרבנן, אולם נחלקו האם צריך לעשות גם עבור דברים שכל איסורם או מצד טרחא או הכנה. לדעת **המג"א** (תקכ"ח, ס"ק ב) ע"פ הר"ן אין להתיר גם דברים אלו. וכן פסק **המ"ב** (ס"ק ג). אולם, לדעת **רע"א** (הגהות למג"א, ש"ב ס"ק ו) מותר לעשות דברים אלו אף ללא עירוב. הוא מוכיח זאת מכך **שחלבי שבת קרבים ביו"ט!** כך סובר גם **בדעת תורה** (למהרש"ם) וכותב שכך מוכח **בירושלמי** (ביצה, פ"ב ה"א) שמציעין את המיטות מיו"ט לשבת. ולפי זה כל **דבר שאין בו מלאכה**, מותר לעשותו גם ללא עירוב.

לפי המחמירים, האם יועיל עירוב תבשילין? לדעת **המג"א** (תקכ"ח ס"ק ב) על פי הר"ן, **אפילו על ידי עירוב, התירו רק צרכי סעודה**, ולא כל דבר אחר. ואם כך, לפי המחמירים שללא עירוב אסור לעשות גם הכנה, הרי שיהיה אסור לסדר את הבית ולשטוף כלים ביו"ט לכבוד שבת. אמנם, יש רבים שחלקו על **המג"א בשם הר"ן**, והתירו על ידי **עירוב תבשילין** לעשות את כל המלאכות המותרות ביו"ט, גם אם אינן צרכי סעודה. כך כתב **רע"א** (תרס"ז. מובא בשעה"צ שם ס"ק ז) שמוותר הכין ס"ת ביו"ט לכבוד השבת (והוא מסביר שכיוון שכל דבר שמוותר לעשות ביו"ט, ויש אפשרות להשתמש בו ביו"ט "מקלעי אורחים", מותר לעשותו ביו"ט לכבוד השבת). וכן **הא"ר** (מובא במ"ב ש"ב ס"ק יז) כותב להתיר לקפל טלית (שמוותר לקפלה בשבת) ביו"ט שחל בע"ש לצורך השבת. וכן פסק **בשו"ע הרב** (תק"ג, ג) שמוותר **לשטוף כלים ביו"ט לצורך שבת** (אם הניח ע"ת).

לכן למעשה: לאחר שהניח ע"ת יש מקום רב להקל ולשטוף כלים ולסדר את הבית וכד' לכבוד השבת, כי לדעת פוסקים רבים **עירוב תבשילין** מתיר את כל הדברים שמוותר לעשות ביו"ט עצמו, וכן לדעת הרבה פוסקים ניתן דברים שאיסורם מדין הכנה וטירחה אף ללא עירוב תבשילין.

שרינן איסורא דאורייתא? – אמר ליה: מדאורייתא צורכי שבת נעשין ביום טוב, ורבנן הוא דגזרו ביה, גזירה שמא יאמרו אופין מיום טוב אף לחול. וכיון דאצרכוה רבנן עירובי תבשילין – אית ליה היכירא.

לדעת רבה אין נעשין ביו"ט (מדאורייתא), ולדעת רב חסדא נעשין ביו"ט מדאורייתא; אלא שיש איסור דרבנן להכינם. לפי שניהם, כאשר עושים עירוב תבשילין ניתן לבשל ביו"ט לשבת. לדעת רב חסדא, כיוון שיש רק איסור דרבנן לבשל ביו"ט לשבת, עוזרת תקנה דרבנן של 'עירוב תבשילין' כדי להתיר לכתחילה. לדעת רבה פותר עירוב תבשילין את הבעיה, כיוון שייתכן שישתמש באוכל שבישל לשבת עבור יו"ט עצמו, אם יבואו אורחים, ולכן "הואיל ומקלעי אורחים" יכול ע"י עירוב תבשילין, לבשל לכתחילה לשבת. סיכום הדעות:

רבה: אין להכין ביו"ט צרכי שבת ⇐ אבל בגלל "הואיל" מועיל עירוב תבשילין.

רב חסדא: מותר להכין ביו"ט צרכי שבת (מדאורייתא) ⇐ ולכן למרות שאינו סובר "הואיל" מועיל עירוב תבשילין.

נפ"מ: האם מותר לבשל סמוך לערב, כשכבר לא חזי לאורחין? לפי רב חסדא מותר, ולפי רבה אסור (תוס' פסחים מו: ד"ה רבה).

להלכה, יש ראשונים שפסקו כרבה ויש ראשונים שפסקו כרב חסדא, ולכן כתב הבה"ל (תקכ"ז) שלכתחילה יש להחמיר, ובדיעבד ניתן להקל³.

השאלה היא, האם מותר לבשל דברים שאיסורם רק מדרבנן, או ממנהג, כגון קטניות או 'שרויה' וכד'? לפי רב חסדא, בודאי שמותר, שהרי צרכי שבת נעשין ביו"ט. אולם, לפי רבה שהיתרו מבוסס על 'הואיל' הרי שאינו יכול לתת את התבשיל לאורחים ביו"ט עצמו, וממילא יש לברר האם אדם שבישל איסור דרבנן ביו"ט לוקה (כי רק אם אינו לוקה אין בכך איסור תורה, וממילא יועיל עירוב תבשילין)?

לדעת השאגת אריה (סימן ס"ד) – שחט ביו"ט בהמה שהיא טרפה מדרבנן, לא עבר על דאורייתא. אמנם, סברה זו קשה, שהרי אורחים לא יאכלו זאת ביו"ט, ואם כן, אין כאן "הואיל".

³ האם מותר לבשל או להניח דברים על הפלטה שלא יהיו מוכנים לפני שבת? יש ראשונים הסבורים שאסור מהתורה לבשל ביו"ט לצורך השבת, ורק כאשר יש אפשרות שהדבר יאכל ביו"ט מותר הדבר משום "הואיל ומיקלעי אורחים" וישתמש ביו"ט, ורק באופן זה תיקנו חז"ל עירובי תבשילין. לאור ראשונים אלו כתב המ"ב (תקכ"ז ס"ק ג. ומקורו במגן אברהם) שיש להיזהר ולהקדים הכנת המאכלים לשבת, כדי שיגמור מלאכתו בעוד היום גדול, אך התיר בשעת הדחק.

ערוך השלחן (תקכ"ז, ג) כותב שהעולם לא נזהר בכך, והוא מסביר שעיקר הדין כדעת הרמב"ם שמהתורה תמיד מותר להכין ביו"ט צרכי שבת (גם אם לא תהיה אפשרות להשתמש ביו"ט), ולכן עירוב תבשילין עוזר גם באופן זה. וכן כתב בשו"ת אבן ישראל (הרב ישראל פיישר ז"ל. ח"ז סימן כ"ד. הוא כותב שכיוון שיכול לקבל תוספת יו"ט ביציאתו, הרי שיכול לכלול את יו"ט גם בתוך השבת, ואם כן, יש אפשרות שהדבר יועיל גם ליו"ט).

למעשה, טוב לכתחילה להכין את האוכל מוקדם יותר. דבר זה אקטואלי בעיקר לחימום מרק קר, שבו יש דין בישול (שי"ח, ד) ולכן רצוי להניחו מוקדם כך שיהיה חם קצת וראוי לאכילה לפחות בדוחק בתוך יו"ט. לגבי הדברים היבשים נראה שהדבר קל יותר, במיוחד שלא ברור שיש כאן איסור כלל בחימום (למרות שאנו נוהגים להחמיר בכך ביחס לשבת ולשים על כלי הפוך).

רע"א (חידושים לביצה מערכה ז'; שו"ת רע"א ח"א סימן ה') – התקשה בדברי **השאגת אריה** מצד **הסברה**, אולם הוכיח **מתוס'** (שבת צה. ד"ה והרודה חלות דבש) שמי שמכין ביו"ט אוכל שיש בו איסור דרבנן, אינו לוקה. כמו כן הוסיף **רע"א** שכך ניתן לראות ממנהג העולם לבשל צימוקים (שהם נהגו בהם איסור כל ימי הפסח), בשביעי של פסח, עבור שבת.

לכן כתב **רע"א** שאמנם כך הלכה, אך מטעם אחר: שמא יבוא חולה שאין בו סכנה, וייתכן שניתן להקל שיכול לאכול איסורי דרבנן. ואמנם, חולה שיש בו סכנה איננו שכיח, ולכן לא שייכת בו סברת 'הואיל', אולם, חולה שאין בו סכנה – שכיח.

החת"ס (או"ח סימן ע"ט) כתב:

"זה לי איזה שנים, נשאלתי ממו"ח הגאון מהו עקיבא איגר נ"י, בפוזנא נוהגים לאכול פירות יבשים (רוזאנגיס / צמוקים) ביו"ט אחרון של פסח, והנה אז חל בשבת ורצה שאחזה דעתי אם מותרים להכין ביו"ט ז' של פסח תבשילים עם הנ"ל לצורך מחר, דהרי ע"י עירוב תבשילין לא הותר אלא ע"י 'הואיל' ואי מיקלעי אורחים' והכא לא שייך זה דהא אסורים ביומי, דז' של פסח נוהגים איסור בפירות יבשים. והיה נראה לו למו"ח הגנ"י [כלומר, לרע"א] להתיר, דמתירים פירות יבשים בפסח לכל חולה שאין בו סכנה ונימא הואיל וחזי לחולה אפילו שאין בו סכנה, וזה שכיח. ולא הודיתי לו, נהי חולה שאין בו סכנה שכיח, אבל לא שכיח שאותו חולה יהיה צריך לרוזינגס...".

כלומר, אמנם, חולה שאין בו סכנה שכיח, אך לא שכיח חולה שצריך בדיוק אורז. במציאות שלנו, יש סיבה נוספת להתיר, שהרי אנו חיים בקהילות מעורבות, וגם מי שמחמיר בדברים אלו, הרי שאם יבואו אורחים שנוהגים לאוכלם על פי מנהגם (מנהג ע"פ ההלכה כמובן), יוכל לתת להם אוכל זה, ואם כן, שפיר קיימת סברת 'הואיל'. אמנם, יש שאסרו, שמא יבואו לאוכלו בו ביום. וגם מי שמקל בכך, צריך כמובן להיזהר מחשש זה.

החזון איש (או"ח סימן מ"ט ס"ק טו) דן בעניין זה, וכתב שאם המנהג שלא לאכול הוא כמו איסור מן הדין, הרי שאין להתיר לבשלו משביעי של פסח לשבת, ולדבריו קטניות בשביעי של פסח נחשבות למוקצה. אולם, אם מדובר בדבר המותר, שהחמירו בו, והוא אסור כדבר הנדור, כמו 'מצה שרויה' הרי שמותר לבשלו משביעי של פסח לשבת. וכך גם לעניין מצה לא שמורה (מהרש"ם, דעת תורה, תקכ"ז א). [וע"ע באור שמח, הלכות יו"ט, פ"א הט"ו, ובדברי הרב פרנק, מקראי קודש, ח"ב סימן ס']. אמנם, למעשה, לפי פסיקת המ"ב עולה שאין זה מוקצה (ביחס למוקצה לעשירים, בדבר שאינו ראוי בשבילם אלא לעניים. שבכך החמירו המג"א והמ"ב. אבל ביחס לדבר הנדור, למרות שאסור לאחרים הקלו, וכדעת התוס'. וכך כאן כשהדבר מותר לספרדים. וכך עולה דעת הגרשז"א – עיין בדבריו שהובאו בספר שמחת המועד, ובשו"ת מנחת שלמה).

[וברמ"א תקכ"ז כתב שמי שמתענה ביו"ט לא יכול לבשל גם בשביל אחרים. אבל רבים חולקים בכך על הרמ"א מדין סברת הואיל – עיין גם במ"ב שם ס"ק סה. כמו כן, ייתכן שהרמ"א אסר רק במתענה שאסור בכל אוכל – עיין בשו"ת האלף לך שלמה שמ"ג ועוד].
ובשו"ת הלכות קטנות (ח"א סימן קי"א) החמיר בכך שמא יבוא לאכול את הקטניות.

ולמעשה, עיקר הדין נראה להקל בכך, כאשר יש ספרדים בינינו⁴ (ובעיית מוקצה כאמור, וכדלהלן אינה קיימת כנראה). אמנם, כיוון שכיום ישנם אמצעי קירור טובים, כדאי להכין בחול המועד, או אפילו להכין לפני החג ולהקפיא.

האם מותר בשבת שלאחר הפסח לאכול חמץ שנמכר לגוי?

בשאלה זו יש לדון בשני עניינים: א. גזל הגוי. ב. מוקצה.

לעניין גזל הגוי לא נאריך כעת. בלוח ארץ ישראל אוסר מסיבה זו, אולם בשו"ת יחווה דעת (ח"ב סימן ס"ד) כותב שלפי שטר המכירה שלנו אין גזל הגוי, כי אנו כותבים שהנכרי מרשה לישראל להשתמש בחפץ מיד לאחר הפסח וכו':

"ובהיות שבשטר מכירת החמץ לגוי נכתב במפורש, שהגוי מרשה למוכרי החמץ לקחת אחר הפסח מהחמץ שנמכר מאליו, וישלמו לו אחר כך מחיר החמץ, אין לחוש בזה גם משום גזל הגוי שהוא אסור, כמבואר בחשן משפט (סימן שמח סעיף ב, וסימן שנט סעיף א). ולכן מותר ליטול ולאכול מן החמץ הנמכר לגוי בשבת שאחר שביעי של פסח, ואין לחוש בזה כלל".

אמנם, גם ללא נוסח זה יש שהתירו, חלקם בדיעבד וחלקם לכתחילה. באשל אברהם, סימן תמ"ח, סעיף ו', כתב שבמקום צורך גדול ניתן להקל בכך, ואין זה גורע את המכירה למפרע, רק לכתחילה לא נכון לעשות כן. ב'ברכת הפסח' סימן י"ז (אות ה', וב'זר זהב' שם, אות יז) התיר לכתחילה להסתפק מן החמץ, על דעת לשלם את מכירו. וכל זה כשברור שלנכרי לא מפריע הדבר אם ישלמו לו על החמץ (אם יחליט בסופו של דבר לקנות לצמיתות את החמץ. וכיוון שבדרך כלל אין הוא מעוניין לקנות את החמץ לצמיתות, ואין הוא משלם את מלוא הסכום, ממילא אין צורך לשלם לו על אכילת החמץ). אמנם, אם הדבר לא כתוב בשטר, מסתבר שיש להחמיר לכתחילה.

לעניין מוקצה: לכאורה צריך הדבר להיות אסור, כיוון שבין השמשות היה הדבר מוקצה (שהרי בין השמשות הוא ספק יו"ט ספק שבת, וביו"ט החמץ הוא מוקצה), ולכן מתוך שהתקצה לבין השמשות, הרי שהוא מוקצה לכל השבת.

אולם, מכמה ראשונים (עיין תוס' ביצה ד. ד"ה תימא, ובסוכה י: ד"ה עד מוצאי) משמע שאין אומרים מיגו דאתקצאי מחמת יום שעבר, אלא רק להבא.

⁴ באלו כלים יבשל? הש"ך ביר"ד (ק"ט, ס"ק כ) כותב שדבר שנוהג בו איסור מחמת מנהג אבותיו ובני מדינתו שנוהגין כן, יכול האוסר לבשל לכתחילה בכליו של המתיר שאינן בני יומן, או בסתם כלי, כי 'סתם כלים אינם בני יומן'. לאור זאת, יש ללמוד להתיר גם לבשל בכלים שבישלו בהם קטניות אם אינן בני יומן. בכף החיים (תקכ"ז, ס"ק כז) הביא כמה אחרונים המתירים לבשל אפילו בכלי בן יומן, כיוון שיש רוב נגד הבליעה. ולמרות שאין לבטל קטניות לכתחילה, הרי שיתכן שבבליעה שאין בה ממשות ואינה מוסיפה לתבשיל, אין איסור. ולאחר מעת לעת, שנפגם הטעם, בודאי שאפשר לבשל בה. במקרה דנן, כשמבשל בכלים שביעי של פסח, הרי שהפעם הבאה שישתמש בהם תהיה בשנה הבאה, ולכן ברור שמותר. אמנם, בימינו שישנם כלים חד פעמיים, נראה שעדיף שישתמש בהם (ויש בכך גם היכר, שלא יבוא לאכול בטעות מהתבשיל). יש להדגיש שאין להכין בכלי חמץ, ואם הכינו בתוך הפסח בכלי חמץ, אפילו בדיעבד יש לאסור (לאשכנזים) כי נותן טעם לפגם אסור בפסח.

למשל, כביסה שהיתה רטובה מאוד בבין השמשות (ומדובר ביום חורפי, שלא היה צפוי שתתייבש), הרי שמתוך שבין השמשות לא היתה הכביסה ראויה לשימוש, נאסרה לכל השבת (גם אם תתייבש).

אולם, במקרה שלנו, בבין השמשות – מצד שבת אין האוכל אסור, אלא רק מצד יו"ט שלפניו, וכיוון שאין האיסור בבין השמשות מצד אותה שבת, אין הוא אוסר לשבת⁵.

בשער המלך (הלכות יו"ט, פ"א, הכ"ד) כתב שייטכן שכל דברי התוס' הנ"ל, אמורים רק בדבר שנאסר בבין השמשות מדרבנן, אולם דבר שנאסר מדאורייתא, גם אם האיסור הוא מחמת יום שעבר, אסור לכל השבת. וכן כתב הפמ"ג (תצ"ח, מש"ז, ס"ק ב; פתיחה להלכות יו"ט כ, אות יז).

ייתכן להסביר חלוקה זו בסברה, על פי החלוקה המקובלת שאיסורי תורה הם איסורים **בחפצא**, ואילו איסורי דרבנן הם איסורים **בגברא** (אמנם, עיין בריטב"א בנדרים, תחילת פרק שני שהבין אחרת, ואכמ"ל). ואם כן, רק דבר שהיה אסור בגברא בבין השמשות אין מוקצה לשאר השבת, וזו סברת תוס', אולם דבר שהיה אסור בחפצא בבין השמשות, יהיה אסור לכל השבת, אף אם איסורו היה מחמת יום שעבר (ובכמה אחרונים משמע שאין אומרים מיגו דאתקצאי באיסור בגברא, כגון **בכלי שמלאכתו לאיסור** שנשבר בשבת והפך להיתר, או שהיה על בסיס בבין השמשות, ואכמ"ל).

מהרמב"ם משמע שאין איסור מוקצה מחמת יום שעבר גם במוקצה מחמת איסור תורה. המשנה **בחולין פג**. אומרת, שהמוכר בהמה בערב פסח, צריך להודיע לקונה אם מכר את אמה או את בתה באותו יום. ומבאר הרמב"ם (בפירוש המשניות) שכאשר אדם קונה בהמה בערב פסח, **בודאי** ישחט אותה באותו יום. ולכן, אסור לקונה השני לשחוט את בהמתו באותו יום, בגלל איסור 'אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד'.

משמע מכאן שזהו איסור דאורייתא (כי הראשון "בודאי באותו יום ישחטנה"). למרות זאת, פסק הרמב"ם (הלכות שחיטה, פ"ב הי"ד), שלמחרת, דהיינו ביו"ט עצמו, יכול לשחטה. ואם כן, ניתן להסיק, שלמרות שבבין השמשות היתה אסורה (בגלל 'אותו ואת בנו') לא נאסרה לשבת, כיוון שזהו מוקצה מחמת יום שעבר.

כך כתב גם **בשו"ת רע"א** (סימן ה'). **הגמ' בשבת קיד**. אומרת שלפי ר' עקיבא, ייתכן ששבת תחול מיד לאחר יום הכיפורים. בהנחה שאוכל ביום כיפורים הוא מוקצה (למרות שראוי לקטנים), הרי שמתוך שנאסר האוכל בבין השמשות של שבת (בגלל איסור היום הקודם – יום הכיפורים), ייאסר לכל השבת, ויהיה צורך לצום יומיים? והגמ' לא שאלה זאת, ולכן ברור שהאוכל לא נאסר בשבת, כי מוקצה מחמת יום שעבר לא אמרינן. ומסיים רע"א, שלפי זה, יהיה מותר בארץ ישראל, לאכול חמץ בשבת שלאחר שביעי של פסח (ואמנם אח"כ כותב וצ"ע. אך נראה שאין הדברים אמורים על עיקר שיטת תוס', אלא על הראיה מיוה"כ לשיטות הראשונים השונות).

ובסברה שלא אומרים מוקצה מחמת יום שעבר, מסתבר שכיוון שמצד האמת אין הדבר מוקצה, רק שאין הוא יודע אם זהו יום או לילה (ואין זה כמו כביסה שאסורה כעת מחמת איסור סחיטה וכדומה) ולכן אסור לו להשתמש בחמץ, וכיוון שהדבר אינו אסור במהותו בבין השמשות,

⁵ ייתכן להוסיף, שיש כאן מעין 'ממה נפשך' – אם בין השמשות הוא יו"ט, ואם כן האוכל אסור בבין השמשות, הרי שאין קשר בין בין השמשות לבין שבת, ואם בין השמשות הוא שבת, הרי שאין האוכל מוקצה בבין השמשות. אמנם אין דבר זה ברור, שהרי מבחינת מחשבתו של האדם, היה הדבר מוקצה בבין השמשות. ואכמ"ל.

וכיוון שברור שהדבר יותר במהלך השבת, הרי שאין האוכל מוקצה מהאדם, וכדין "גמרו בידי אדם", שכאשר ברור שדבר יהיה מוכן במהלך השבת אין הוא מוקצה (א"כ היה מוקצה מחמת איסור בבין השמשות שאז ייתכן שאסור גם באופן זה, ואכמ"ל. ומעין זאת כתבו **בקובץ שיעורים** ביצה אות ו; **ובקהילות יעקב** ביצה סימן ב').

טעם נוסף לכך שבמקרה שלנו בעניין חמץ אין איסור מוקצה הביא **באור שמח** (הלכות יו"ט פ"ד), כיוון שהחמץ עדיין שייך לגוי, ועל פי **הירושלמי** (פ"ג ה"ב) אין מוקצה בדבר של גוי (וכן הוא בשו"ע תצ"ח, ג, וברמ"א ש"י, ב ותק"ה, א).

בלוח ארץ ישראל כתב שיש להקל מצד 'מוקצה מחמת יום שעבר' (ואמנם החמיר מצד 'גזל הגוי'). ובשורת יחווה דעת (ח"ב סימן ס"ד) העלה להקל למעשה. ולכן, מי שמקל בכך, יש לו על מה שיסמוך, ובודאי שיש מקום רב להקל בדברים שאינם חמץ, אלא שרגילים לצרף גם אותם למכירה, כי נפתחו לפני פסח, או שאין להם הכשר לפסח וכד' – כי בכך יודה כנראה גם **שער המלך** שהובא לעיל. ובפרט בקטניות, שבהם בנוסף לכך, אין כל בעיה של 'גזל הגוי'. למעשה, נראה שישנם שלושה מצבים:

- א. חמץ – בכך ישנה מחלוקת הפוסקים מצד מוקצה ומצד גזל הגוי. בכך יש סמך למקלים ולמחמירים, אך ממילא לרוב האנשים אין חמץ גמור במכירה.
- ב. דברים שרגילים למכור רק מדין חומרה (רוב המוצרים שיש בהם תערובות לא ברורות וכדומה) – אין בעיה מצד מוקצה (כי בבית השמשות היה אסור לכל היותר מדרבנו, ובכך יודה גם שער המלך) וגם מצד גזל הגוי מסתבר שאין בעיה, ובכך ניתן להקל לכתחילה.
- ג. קטניות – מותר לכתחילה שהרי אין צריך כלל למוכרם, ואין בהם כל בעיה של מוקצה.

ובצד המחשבותי – פסח שחל בשבת

בדרך כלל, ישנו הבדל משמעותי בין שבת ובין חג. שבת היא קדושה עליונה, קביעה וקיימא. לעומת זאת את החגים מקדש עם ישראל על ידי קידוש החודש "החודש הזה לכם", מסור הוא בידכם. "מקדש ישראל והזמנים".

אולם, ביחס ליום טוב ראשון של פסח, מצאנו שהתורה קוראת לו "שבת": "ממחרת השבת..." (ויקרא כ"ג. ממחרת יו"ט ראשון של פסח, כפירוש הפרושים).

פרט לכך, מצאנו את ההקבלה לשבת במקום נוסף. בפרשת ראה, מובאים כל החגים ועל כולם כתוב "מקרא קודש יהיה לכם". פרט לחג הפסח שעליו כתוב "מקרא קודש". אין את התוספת "יהיה לכם" (והתוספת מופיעה בשביעי של פסח). יום טוב ראשון של פסח הוא מיוחד בכך, שיש בו דמיון לשבת. כשם שבשבת הקדושה היא עליונה, מלמעלה, כך בפסח הקדושה מגיעה מלמעלה. העולם איננו יכול לקלוט את בשורת הגאולה, את הופעת מלכות ה', וזו מופיע כברק, בחיפזון, כנגד הטבע (עיין בכך עוד בהגדה שלי).

אולם, ישנן הקבלות נוספות בין שבת ובין פסח:

ברמב"ם: צריך לזכור יציאת מצרים כמו זכירה בקידוש. מה הקשר? (עיין בהגדה שלי בשם הגרי"ד הסבר אחד). שבת זהו מקרה מיוחד שהזכירה היא בפה. בפסח יש מצוות תשביתו. עיקר המצווה היא בלב, בהפקד (הרב קוק: סיבת הדבר: שביתה היא בחוסר עשייה, ולכן איננה מעשית אלא בלב).

כמו בשבת – ששם היום השביעי הוא החלטה אלקית ולא טבעית (בניגוד לחודש ולשנה) כך פסח זהו דבר המגיע מלמעלה.

איסור הוצאה הקיים בשבת, לא קיים בחגים. אולם, בפסח מצאנו איסור הוצאה: "ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר". וכך גם ביחס לקרבן פסח (רמב"ם הלכות קרבן פסח פ"ט) בהשוואה ממש לשבת, וכך גם ביחס לאפיקומן (ברמ"א).

השבת מאופיינת במיוחד באיסור הוצאה (ולכן בה פותחת מסכת שבת. עיין בדברי מו"ח בספרו). הוצאה אומרת שלא רק שלא עושים מלאכה אלא שמתנתקים מכל העולם החיצוני, מכל עולם העשייה (כשהמטרה היא בסופו של דבר להתחבר לעולם לאחר השבת, מתוך עצמאיות, קדושה).

איסור היציאה מן הבית בפסח לא היה רק משום המשחית. הוא היה בכדי ליצור סביבה סגורה, התנתקות מן החוץ, מן הטומאה המצרית. גם כאן זו התנתקות (וכך גם במצה). רק לאחר שמגיעים לעצמאיות שלנו, ניתן אחר כך להתחבר לעולם.

סיכום ההלכות:

- א. **במוצאי שבת הגדול – לדעת המ"ב** אומרים 'זיהי נועם', אך לדעת **לוח ארץ ישראל, ושר"ת צ"א, אין** אומרים, וכך המנהג.
- ב. **הכנות לליל הסדר - יש להכין מי מלח לפני שבת.** אם לא הכינו, ניתן להכין בשבת כמות קטנה (אך כמות כזו שתספיק כדי לכסות את הכרפס), וישימו קודם את המלח ואח"כ את המים (ינהג הפוך מהרגיל ביום חול).
- ג. **יש להכין חרוסת לפני שבת.** אם לא הכינו: יחתוך את האגוזים לחתיכות קצת גדולות. לגבי הלישה: ייתן קודם את היין ואח"כ את האגוזים וכו'; יעשה בלילה רכה, ולכתחילה יערב באצבעו (לדעת החזו"א, ניתן לערב בכף). מי שעושה בלילה עבה, בשני השינויים הנ"ל, יש לו על מי לסמוך. אם נתנו מעט משקה בחרוסת לפני שבת (אך קצת יותר מכמה טיפות), ניתן להוסיף בשבת עוד משקה.
- ד. **זרוע – יש לצלותה כמובן לפני שבת.** אם לא צלו, יניחו זרוע מבושלת, שאינה צלויה.
- ה. **ליל הסדר (ליל שבת) - אין אומרים מגן אבות ו'מעין שבע'** (אך אומרים 'זיכולו').
- ו. **יש האומרים 'שלוש עליכם' ויש שאינם אומרים.** ייתכן להציע לומר פעם אחת כל בית (ולדלג על 'אשת חיל').
- ז. **הכנות לשביעי של פסח - יש לעשות (ביום חמישי) 'עירוב תבשילין' ע"י מצה ותבשיל נוסף.** גם מי שלא יבשל מיר"ט לשבת, אלא רק ידליק נרות, יעשה 'עירוב תבשילין', שהרי מדליק נרות ומחמם אוכל מיר"ט לשבת וכדומה. אם מתארח – לא יעשה עירוב תבשילין.
- ח. **שביעי של פסח - ניתן להתיר לבשל משביעי של פסח לשבת, 'מצה שרויה'** (אף למחמרים בכך) או קטניות עבור שבת. אמנם, ייזהר שלא לאכול בטעות מתבשילים אלו (ויברור את הקטניות לפני הבישול, גם מחשש לחיטה הנמצאת ביניהם). אמנם, כיום שיש אמצעי קירור

כדאי להכין את הקטניות כבר בחול המועד או אף לפני החג (כשמכינים בפסח, ניתן להכין מעיקר הדין גם בכלי פסח, ובמיוחד שלא ישתמשו בהם בעשרים וארבע שעות הבאות, אך טוב יותר כיום להכין במקרה זה בכלים חד פעמיים).

ט. **בשבת הצמודה לשביעי של פסח** – נחלקו האם מותר לאכול חמץ. להלכה, עיקר הדין להקל, ובפרט בדברים שאינם חמץ, אלא שנהגו למוכרם לגוי (נפתחו לפני פסח; אין 'הכשר לפסח' למרות שלפי המרכיבים אין זה חמץ, וכד'). ובודאי שניתן להקל בקטניות.